

ITALIAANSE *MOTACILLA FLAVA CINEREOCAPILLA* OF WITKELIGE NOORDSE GELE KWIKSTAART *M. f. THUNBERGI*?

Ashy-headed *Motacilla flava cinereocapilla* or white-throated Grey-headed Wagtail *M. f. thunbergi*?

MARTIN VAN DEN BERG

1. INLEIDING

De Italiaanse Gele Kwikstaart *Motacilla flava cinereocapilla* is éénmaal in ons land vastgesteld (Avifauna van Nederland 1970). Na een nauwkeurig onderzoek ben ik van mening dat deze waarneming ten onrechte op de Nederlandse lijst voorkomt. Dit onderzoek vond plaats naar aanleiding van een eigen waarneming van een problematische Gele Kwikstaart *M. flava*.

2. WAARNEMINGEN

2.1. Op 25 april 1962 vingen E. J. Kortenoever en W. Verkerk te Castricum (NH) een kwikstaart die ze op grond van de volgende kenmerken als *M. f. cinereocapilla* determineerden: (1) geen oogstreep, (2) bovenkop grijs, wangen donkerder, bijna zwart, en (3) gehele kin en keel wit, wit vertoonde grotere uitbreiding dan bij ♂ 'Gele' Kwikstaart *M. f. flava*. Na bestudering van de gemaakte kleurenfoto's kon de CNA zich met de determinatie verenigen (Verkerk 1964).

2.2. Op 2 september 1975 nam ik op Schiermonnikoog (F) een ♂ *M. flava* met de volgende kenmerken waar: (1) geen oogstreep, (2) voorhoofd, bovenkop, kruin en achternek zwartachtig, wangen even donker, zonder kleurverschil met voorhoofd en bovenkop, en (3) kin en keel helder wit. De vogel werd ongeveer 15' op een afstand van 10 à 20 m waargenomen (kijker Zeiss Dialyt 10 x 40 B).

3. RESULTAAT EN DISCUSSIE

3.1. Sammalisto (1956, 1961 en 1968) heeft een uitgebreid onderzoek gedaan naar de variatie van de Gele Kwikstaart in Noord- en Zuid-Finland. Vooral de Zuidfinse populatie bevat veel exemplaren met kenmerken van zowel de 'Gele' Kwikstaart *M. f. flava* als de Noordse Gele Kwikstaart *M. f. thunbergi*. Exemplaren met zuivere *M. f. flava*-kenmerken komen in Zuid-Finland zelden voor. Bij kruising van *M. f. flava* x *M. f. thunbergi* met *M. f. thunbergi* of van twee hybriden treden moeilijk te voorspellen, intermediaire vormen op. Volgens Sammalisto (1956) komt dit in Zuid-Finland, en waarschijnlijk ook in Noorwegen en Zweden, veel voor. Hierdoor kunnen exemplaren ontstaan met kenmerken van andere, soms ver verwijderde ondersoorten.

3.2. Sammalisto (1961) stelde de hoeveelheid wit op kin en keel van een stand-

aard-exemplaar gelijk aan 100% (zie Fig. 1). Een onderzoek aan 66 *M. f. thunbergi* uit Noorwegen, Noord-Zweden en Noord-Finland leverde vier exemplaren op met wit tussen de 60 en 100%. Onder 23 *M. f. thunbergi* uit Noord-

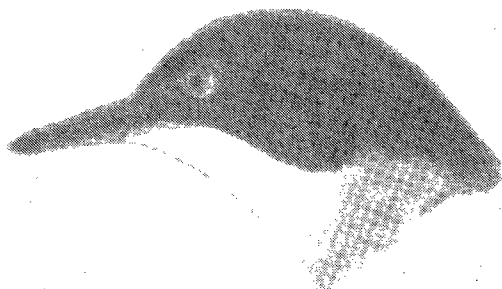

Fig. 1. Kop van een witkelige Gele Kwikstaart *Motacilla flava*. De hoeveelheid wit op kin en keel komt overeen met de door Sammalisto (1961) gekozen standaard-hoeveelheid (=100%).

Fig. 1. Head of a white-throated Yellow Wagtail *Motacilla flava*. The amount of white on chin and throat agrees with the by Sammalisto (1961) chosen standard amount (= 100%).

Gebied	Noorwegen/ Noord-Zweden/ Noord-Finland	Noord-Rusland	Zuid-Finland	Italië/ West-Joegoslavië
Ondersoort	<i>M. f. thunbergi</i>	<i>M. f. thunbergi</i>	<i>M. f. flava</i> x <i>M. f. thunbergi</i>	<i>M. f. cinereocapilla</i>
Totaal aantal	66	23	32	80
0%	44	17	16	7
10%	11	2	9	10
20%	5	2	2	7
30%	1		1	5
40%	1	1	2	6
50%				4
60%	1		1	3
70%	2		1	6
80%		1		4
90%	1			11
100%				9
110%				1
120%				4
130%				1
140%				
150%				1
200%				1

Tabel 1 De hoeveelheid wit op kin en keel bij vier verschillende populaties van de Gele Kwikstaart *Motacilla flava*, uitgedrukt als percentage van de standaard-hoeveelheid (zie Fig. 1) (naar Sammalisto 1961).

Table 1 The amount of white on chin and throat in four different populations of the Yellow Wagtail *Motacilla flava* expressed as percentage of the standard amount (see Fig. 1). (after Sammalisto 1961).

Rusland en 32 *M. f. thunbergi* x *M. f. flava* uit Zuid-Finland bevonden zich drie vogels die tussen de 60 en 100% wit op kin en keel hadden. Dat er een overlap bestaat tussen de hoeveelheid wit op kin en keel bij *M. f. cinereocapilla* en *M. f. thunbergi* blijkt ook. Van de 80 onderzochte *M. f. cinereocapilla* hadden 33 exemplaren tussen de 60 en 100 % wit (zie Tabel 1). Hiermee is aangetoond dat er witkelige *M. f. thunbergi* en *M. f. thunbergi* x *M. f. flava* bestaan die niet van *M. f. cinereocapilla* te onderscheiden zijn.

3.3. De waarneming van 25 april 1962. De punten (1) en (2) uit de beschrijving passen ook goed op die van *M. f. thunbergi* en sluiten deze ondersoort niet uit. De determinatie van de ondersoort berust dus in feite op de kleur van kin en keel.

3.4. De waarneming van 2 september 1975. Op grond van de beschrijvingen en afbeeldingen in Bruun & Singer (1970), Heinzel *et al.* (1972) en Peterson *et al.* (1972) behoorde de vogel tot *M. f. cinereocapilla*. Maar op grond van de hierboven besproken resultaten van het onderzoek door Sammalisto werd de vogel echter ongedetermineerd gelaten.

3.5. Uit onderzoek door Curry-Lindahl (1958) in Kongo is gebleken dat bepaalde fysiologische processen (zoals de gonaden-ontwikkeling en andere morfologische veranderingen) bij de verschillende ondersoorten van de Gele Kwikstaart goed zijn afgestemd op de omstandigheden in het broedgebied. Zo vertrekken de mediterrane ondersoorten (waaronder *M. f. cinereocapilla* die reeds vroeg in het voorjaar broedt) het eerst uit Afrika; vervolgens de Middeneuropese ondersoorten (waaronder *M. f. flava*) en uiteindelijk *M. f. thunbergi* (Mayaud 1952, Moreau 1972).

Als een *M. f. cinereocapilla*, b.v. als gevolg van storingen in zijn fysiologie, te laat uit Afrika vertrekt, dan zal hij eerder met de eerste dan de laatste *M. f. flava*-groepen meegaan. De vogel van 25 april 1962 bevond zich echter in het laatste deel van de voorjaarsstrek van *M. f. flava* (van eind maart tot in mei in Nederland). Verder kan een *M. f. thunbergi* door fysiologische storingen eerder vertrekken en zich bij de laatst vertrekkende *M. f. flava*-groepen aansluiten. *M. f. thunbergi* en *M. f. cinereocapilla* kunnen dus allebei met de laatste *M. f. flava*-groepen in Nederland arriveren.

De vroegste waarneming van *M. f. thunbergi* is overigens 4 april 1965 (Avifauna van Nederland 1970).

3.6. Uit tientallen terugmelding van geringde Gele Kwikstaarten blijkt dat de vogels die in Nederland doortrekken, een route over Noordwest-Afrika en het Iberisch Schiereiland volgen. Deze komen in de trektijd dus niet of nauwelijks met *M. f. cinereocapilla* in aanraking.

Als een *M. f. cinereocapilla*, b.v. door zacht weer aangemoedigd, verder trekt, dan zal hij eerder in Midden-Europa dan Nederland terecht komen (*cf.* Zink 1975).

Op grond van de in 3.5 en 3.6 besproken gegevens ben ik van mening dat de vogel van 25 april 1962 even goed een *M. f. thunbergi* kan zijn geweest die onder invloed van het zachte weer vroeg doortrok.

4. WAARNEMINGEN IN HET BUITENLAND

4.1. Kinzelbach (1967) heeft het voorkomen van *M. f. cinereocapilla* in Midden-Europa onderzocht. Volgens hem ligt de overgangszone van *M. f. flava* en *M. f. cinereocapilla* in Noord-Italië en de zuidelijke Alpen. Evenals in Zuid-Finland treedt hier secundaire intergradatie op. Dit levert vogels op met een doorlopende wenkbrauwstreep. In Zuid-Duitsland zijn geïsoleerde broedgevallen van *M. f. cinereocapilla* en van *M. f. cinereocapilla* x *M. f. flava* geconstateerd. Dit is niet zo verwonderlijk aangezien het broedgebied van *M. f. cinereocapilla* hier maar enkele 100-en km van verwijderd is.

De bewering van Kinzelbach dat de combinatie van een donkergrijze kop en een witte keel nergens anders optreedt, is overigens onjuist.

4.2. Reichholf (1968) publiceerde een waarneming van een groep Gele Kwikstaarten op 27 april 1967 bij de Eggfänger Innstausee (Beieren). Volgens hem bevatte de groep 16 ♂♂ *M. f. flava*, drie ♂♂ *M. f. thunbergi*, één ♂ *M. f. cinereocapilla*, één ♂ *M. f. iberiae* en twee *M. f. subspecies*. Alhoewel hij zelf ook de mogelijkheid opperde dat de beide mediterrane Gele Kwikstaarten mutanten van *M. f. thunbergi* waren. Voous (1969) heeft hierop gereageerd en volgens hem waren de door Reichholf waargenomen *M. f. cinereocapilla* en *M. f. iberiae* mogelijk hybriden van *M. f. flava* en *M. f. thunbergi*. Het is overigens onwaarschijnlijk dat deze twee mediterrane ondersoorten noordelijk van hun resp. broedgebieden worden waargenomen op een tijdstip dat ze allebei al zouden moeten broeden.

5. CONCLUSIE

Op grond van het bovenstaande ben ik van mening dat de vangst van een *M. f. cinereocapilla* op 25 april 1962 te Castricum ten onrechte op de Nederlandse lijst voorkomt. De beschrijving sluit de mogelijkheid van verwarring met *M. f. thunbergi* niet uit aangezien ook deze ondersoort een witte kin en keel kan hebben. Verder ondersteunen de waarnemingsdatum en -plaats onvoldoende de door de waarnemers voorgestelde determinatie.

Gaarne wil ik mijn dank betuigen aan degenen die mij behulpzaam waren bij het voorbereiden en schrijven van dit artikel. G. J. Oreel die hulpzaam was bij het verzamelen en uitwerken van de gegevens, het manuscript van kritische op- en aanmerkingen voorzag, en die bovendien voor de redactie zorgde. Dr L. Sammalisto die advies en toestemming gaf voor het gebruiken van zijn gegevens. Dr J. Wattel die een belangrijke bijdrage leverde aan de definitieve vormgeving van het artikel en mij gastvrijheid verleende op het Instituut voor Taxonomische Zoölogie (Zoölogisch Museum) te Amsterdam.

6. SUMMARY

The author discusses the only record of an Ashy-headed Wagtail *Motacilla flava cinereocapilla* in the Netherlands. The bird was trapped and photographed on 25 April 1962 at Castricum (NH). After consulting the literature, he concludes that the description does not exclude the possibility of confusion with Grey-headed Wagtail *M. f. thunbergi* since this subspecies can also have a white chin and throat. He further discusses the spring migration of *M. f. cinereocapilla* and *M. f. thunbergi*, and the extralimital occurrences of *M. f. cinereocapilla* in Central Europe.

7. LITERATUUR

- Bruun, B. & A. Singer. 1970. The Hamlyn guide to the birds of Britain and Europe. The Hamlyn Publishing Group, London, New York, Sydney & Toronto.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna, De. 1970. Avifauna van Nederland. [Twee Commissie voor de Nederlandse Avifauna, De. 1970. Avifauna van Nederland.] Tweede, bijgewerkte en herziene druk. E. J. Brill, Leiden.
- Curry-Lindahl, K. 1958. Internal timer en spring migration in an equatorial migrant, the Yellow Wagtail (*Motacilla flava*). Ark. Zool. 11: 541-557.
- Heinzel, H., R. Fitter & J. Parslow. 1972. The birds of Britain and Europe. Collins, London.
- Kinzelbach, R. 1967. Zum Vorkommen von *Motacilla flava cinereocapilla* Savi in Mitteleuropa. J. Orn. 108: 65-70.
- Mayaud, N. 1952. *Motacilla flava* L. en France, ses races, leur distribution géographique et leurs migrations. Alauda 20: 1-20.
- Moreau, R. E. 1972. The Palaearctic-African bird migration systems. Academic Press, London & New York.
- Peterson, R. T., G. Mountfort & P. A. D. Hollom. 1972. Petersons Vogelgids. Vertaald en voor Nederland bewerkt door J. Kist. Elfde, herziene druk. Elsevier, Amsterdam & Brussel.
- Reichholf, J. 1968. Vier "Rassen" der Schafstelze (*Motacilla flava*) in einem Trupp am Egglfinger Innstausee. Anz. orn.; ges. Bayern 8: 294-295.
- Sammalisto, L. 1956. Secondary intergradation of the Blue-headed and Grey-headed Wagtails (*Motacilla f. flava* L. and *Motacilla f. thunbergi* Billb.) in South Finland. Orn. Fenn. 33: 1-19.
- Sammalisto, L. 1961. An interpretation of variation in the dark-headed forms of the Yellow Wagtail. Brit. Birds 54: 54-69.
- Sammalisto, L. 1968. Variation in the selective advantage of hybrids in the Finnish population of *Motacilla flava* L. Ann. Zool. Fenn. 5: 196-206.
- Verkerk, W. 1964. Een vangst van de Italiaanse Gele Kwikstaart (*Motacilla flava cinereocapilla*). Limosa 37: 200-201.
- Voous, K. H. 1969. Gemischte Schafstelzenflüge. Anz. orn. Ges. Bayern 8: 630-631.
- Zink, G. 1975. Der Zug europäischer Singvögel: 2. Lieferung. Vogelzug-Verlag, Mögingen.
- Adres: M. van den Berg, Van Reigersbergenstraat 71-3, 1052 SV Amsterdam.